

UDVARHÁZAINK ÉS KÚRIÁINK VÉDELMÉBEN

SPEAK OUT IN DEFENSE OF MANOR HOUSES AND MANSIONS

TASSALY DÓRA

Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár

barabasdorkaa@gmail.com

Összefoglalás

Ezen tanulmány egy olyan nélkülözhetetlen dologról szól, mint műemlékeink védelme és épített örökségünk megőrzése. A mi feladatunk minden ránk bízott épület fenntartása és restaurálása a jövő nemzedék számára. Azon épületek, amik már romba dőltek sajnos teljes szépségükbe már nem mutathatók meg, csupán rekonstruálhatók valamilyen formában. De azokért, amelyek még állnak, akár romos állapotban, akár elhagyatottan, vagy épp használatban vannak, még tehetünk, és megvédhetjük, hogy ékessége lehessen társadalmunknak, ezzel is jó példát mutatva. Ezzel együtt pedig nem csak megmentjük a múlt egy darabkáját, de megtanulhatunk együtt élni vele, így új funkciót látna el társadalmunkban. Főként igaz ez udvarházainkra és kúriáinkra, amik sok esetben elhanyagolódtak lettek az elmúlt évtizedek alatt.

Kulcsszavak: épített örökség, megőrzés, udvarház, műemlékvédelem

Bevezetés

N ehéz téma arról beszélni hogyan viszonyulnak különböző korszakok a műemlékvédelemhez, és még nehezebb arról szólni, hogyan zajlik e folyamat különböző országokban. Jelen esetben Erdély helyzete még bonyolultabb, hiszen műemlékeink nagy része a korábbi rendszer épített öröksége, és éppen ezért bizonyos időszakokban nem fektettek hangsúlyt megőrzésükre. Mégis fontos beszélni róluk, hiszen Kelet Európa egyedi épített örökségei találhatóak szinte a történelmi Erdélyben.

Éppen ezért pozitív példáért a szomszédos államok műemlékvédelméről kell pár szót ejteni, mielőtt sajátunkról beszélénk. Nem célom egy teljes áttekintés megfogalmazása, hiszen több mű is született már erről, de az alaposság megköveteli, hogy egy általános képet mutatva világítsunk rá saját problémáinkra. Nemzetközi összefogásról még nem, de kezdeményezésről már az 1800-as évek végén beszélhetünk, hiszen Olaszországban Camillo Boito és Giovannoni komoly erőfeszítéseket tettek a műemlékvédelem általános gyakorlása mellett. Ide sorolhatjuk az Athéni Charta nevű dokumentumot is, amiben tudományos szempontok alapján fogalmazták meg a kritérium rendszereket. Végül 1931-ben Athénba vált ez nemzetközi kezdeményezéssé, amikor is több muzeológus, restaurátor és építész elfogadta ezen álláspontokat. A második világháború ilyen jellegű tevékenységeknek nem kedvezett, éppen ezért csak utána kezdett újra előtérbe kerülni, fő eredménye pedig a Velencei Charta 16 paragrafusa, amiben minden műemlékvédelmi cél, és módszer megtalálható. Ugyanakkor azóta már számos korszerűsítés történt, többek között a Világörökség Egyezménye, vagy a Charlestoni Kartában. Ezekben az okiratokban már ezen alapvető elvek túlhaladtak, és egyes paragrafusok teljesen át lettek alakítva a jelenlegi helyzetnek megfelelően (Mezős 2001, 16-19, Karták könyve 2011).

Visszanézve a 19. századra, amikor még kevés múzeum volt a magyar lakta területeken, már létezett itt Erdélyben is egy, név szerint a Cserey- Székely Múzeum Sepsiszentgyörgyön, amelynek alapszabálya volt már akkor a történelmi romok megvédése. A két világháború között szakfelügyeleti tagok között olyan ismert neveket is láthatunk, mint Roska Márton, és Herepei János. Ez sajnos nem azt jelentette, hogy nem szorultak folyamatosan háttérbe a magyar műemlékvédelmi épületek. 1946 és 1947 között folyamatos volt a műemlékek közgyűjteménybe való mentése, és ezek inventarizációja, de a magyar műemlékek sorsa folyamatosan háttérbe szorult. Lehetőség nyílt így is egy többé kevésbé intézményes megoldásra, de szükség lett volna, és most is szükség lenne, szélesebb körű tanulmányok elkészítésére, hiszen a szakma erdélyi története mai napig nem eléggé kutatott (Boér 2009, 37-44). Szintén pozitív példaként lehet megjelölni Marosvásárhelyt, ahol 1968-ban a múzeum végezte ezt a feladatot, Gyergyószentmiklós és Csíkszereda számára is segítséget nyújtva. Ezekhez tartozott még a múzeum hatáskörébe tartozó térségek, vagyis Segesvár, Marosludas és Dicsőszentmárton. Ezt az időszakot beárnyékolta a kommunizmus, jelentős változás a múzeum addigi vezetésének leváltása után történt 2005-ben. Jelenleg biztató a helyzet, mivel az intézmény élén fiatal, szakképzett

kutatók állnak, akik valamennyi munkálat során részt vesznek a leletmentésben, így a kulturális örökség megőrzésében is (Soós 2009, 47-49). Ezzel pedig pozitív sikereket tud elérni, hiszen Nyugat Európában a kulturális örökség gondozása már régen a kultúra része, de itt nálunk még gyerekcipőben jár, így a sikereknek örülnünk kell (Entz 2016, 129).

Erdély számára az igazán érdekes fordulatot a külső segítség okozta, 1988-ban tüntetés volt Budapesten, tiltakoztak a romániai falurombolási tervek ellen. Ezt követte 1998-ban a Nemzeti Örökségvédelmi Program elindítása szintén Magyarországon, ami számunkra is elérhető volt (Sebestyén 2009, 20-21). Rá egy évre határon túli program is indult, ami a 2000-es évek elejéig működött. Ez idő alatt számos közös munka valósult meg, sőt bevonták az egyetemi hallgatókat is. Céljuk, hogy a helyi közösség használja ezen épületeket, fejlődjön és tudása is bővüljön róla. Éppen ezért számos épített örökséget vizsgáltak, állagmegóvásban vettek részt és kutatói munkát írtak ezekről (Sebestyén 2008, 3-6). Ennek eredménye számos műemlékvédelmi szakmai kiadvány, ahol a franekeri egyetem is fontos szerephez jutott, erősítve a magyar és németalföldi kapcsolatokat. Ezzel pedig erősödött szász kulturális örökség védelme is Erdélyben. Így alakulhatott ki a század elején egy magyar-román-német együttműködés az Országos Műemlékhivatal égisze alatt, amihez csatlakozott a Teleki László Alapítvány, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem és a Kriza János Néprajzi Társaság is. Céljuk az adatgyűjtés, és kulturális cikkek bővítése (Sebestyén 2009, 21-24.). Csak a Teleki László Alapítvány több mint 300 műemléket azonosított, és leírások születtek több mint 500-ról. Mindezeknek köszönhetően létre jött a Patrimonium Hungaricum (Diószegi 2009, 32.).

A munkálatok az Európa Tanács által elfogadott törvények alapján történtek. Kidolgozták a jogrendszerét a műemlékvédelemnek, az építészeti védelmet, a helyreállítási és fenntartási programokat. Megfelelő szervezetet hoztak létre ennek ellenőrzésére, és céljuk volt az is, hogy bemutassák a nagyközönségnek a fontosságát, de részt vállaltak volna a feltárásban is (Sebestyén 2009, 22-24). Ezek mind nagyon pozitív hatást keltettek, de a forrásokhiánya is jelen volt az akarat mellett. Súlyosbította a helyzetet a nem megfelelő jogi szabályozás és hiányos nyilvántartások. Nem léteztek, vagy hozzáférhetetlenek voltak a települések, a térségek és ingatlanok leltárjai, adatbázisai, amelyek a munkát lassúvá és bizonytalanná tették. Voltak aktív szakemberek, de nem elegendőek, és köztudott volt, hogy az örökségvédelmi hivatalok alulfinanszírozottak, ezért nehéz az utánpótlás biztosítása. A közösségek sem

vállaltak többnyire aktív szerepet, így 2007-ben a program megszűnt, helyét pedig a Szülőföldön Alap vette át, amely képtelen minden területet lefedni (Sebestyén 2008, 3-11).

Azóta is problémát okoz, hogy nem lehet nyílt alappal pályázni műemlék helyreállításra, míg a 2000-es évek elején lehetett az Örökségvédelmi Hivatalnál pályázatot leadni, ma már teljesen önköltségből kell fedezni, vagy Unió forrást keresni rá. A tervek is alacsony színvonalúak, és diagnosztikai szempontból is megalapozatlannak számítanak. A közéletben nem könnyű érthetővé és elfogadhatóvá tenni a potenciális régészeti kutatás szükségességét, hogy minden szempontból megfelelő eredményt kapjunk. A diagnosztikai vizsgálat fontosságát sokkal hamarabb hajlandóak elfogadni. A jelen tendenciák azt mutatják, hogy középkori és kora újkori falképek, faberendezések kutatásának száma egyre növekszik, főleg a helyi várak, templomok és udvarházak esetében. Erre nagyon jó példa a Posta Béla Egyesület által vezetett, templomokkal kapcsolatos jelenlegi kutatási program ahol többek között a Marosváci templom kutatása is helyet kapott (interjú Pánczél Szilamérrel Ardealtv). Ezzel együtt a feltárások száma is megnőtt Székelyföld és Partium térségében, mint például a gyergyószárhegyi kutatás. Ez viszont nem jelenti, hogy elegendő számban végeznék a területek lehetőségeihez képest. Minél nagyobb támogatást kapnának annál több műemlékvédelmi és topográfiai térkép születne (Emödi 2008, 13-22). Ez főként állami feladat lenne, ha fordítanának rá elegendő figyelmet, de a fent említettek alapján forráshiány okozza a legnagyobb gondot. Ehhez jön még hozzá, egy tudatos pusztulni hagyás, ami a történelmi ellentétekhez vezethető vissza. A magyar kormány megtette a tőle telhetőt, lefektette az alapjait a helyi örökségvédelemnek, ahogyan a helyi szakember gárda is mindent megtesz a fejlődés irányában. A fő változást így a kulturális minisztériumtól lehet várni, hiszen potenciál lenne ezen épületek megújulásában, megújításában. Egy átláthatóbb rendszert kellene felépíteni, ahol pályázati lehetőséggel megvalósítanak kulturális kutatásokat, és döntési hatáskörük lehetnének az illetékeseknek. Ezzel megszűnne egy hatalmas probléma, de még így is számolni kellene azzal, hogy magasak a tervezői költségek, és sokszor a megvalósításra már nem marad elég anyagi lehetőség. Az Unió hatalmas összegekkel támogatja az örökségvédelmi projekteket, de felhasználásuk sok esetben kétséges. Látványos, de szakmai szemmel nem fontos beruházások történnek, speciális díjszabással, amik nehezítik a küzdelmet, közben pedig értékes épületeink mennek tönkre. Összességében elmondhatjuk, hogy egységes, kidolgozott

műemlékvédelmi szabályozások nincsenek, de próbálkozások és pozitív sikertörténetek vannak. Ez pedig reményt nyújt arra, hogy kedvező fordulatot vesz a sorsuk szép lassan, és változások történnek a jövőben is ezen a terén (Diószegi 2009, 28-36). Olyan pozitív fordulatra lehet gondolni, mind Verespatak esetében is, ahol civil közösségi mozgalom hatására felújítanak, és restaurálnak műemlékeket a településen, sőt könnyen megtörténhet, hogy a közeli jövőben UNESCO világörökség listáján is helyet kap a terület, amennyiben megmarad a bányászati táj (Jakab 2018).

Elhagyva a történelmi áttekintést, meg kell néznünk, hogy mit nevezünk Romániában műemléknek és hogyan döntenek erről. Minden ingatlan, épület, és földterület is lehet műemlékvédelem alatt, ami fontos a nemzeti történelem, vagy akár az egyetemes történelem kulturális szempontjából. Éppen ezért elsődleges kritérium a régiség, ezt követi a ritkaság, majd a reprezentativitása. De akár emlékértéke is lehet, ami személyhez, eseményhez, történelmi pillanathoz köti az adott dolgot. Bármely a négy közül, vagy akár egy időben mindegyik megvalósulhat, és indokoltta teszi védelmüket. Réginek tekinthető a legalább 50 éves, de minél régebbi épület. Nagyon réginek számít a 400 éves, vagy régebbi épület, ami azt jelenti, hogy a 17. század előtti időszakból származó. Nálunk ebből kevés van, mivel a régióban gyakran építkeztek nem időtálló alapanyagokból, háborúk, vagy épp területrendezés áldozatul estek. Ezen épületek mind értéket képviselnek, bár sokuk ma már romos állapotban van. Második kategóriába tartoznak az 1600-1800-as évek közé datálható épületek. A fennmaradt épületeknek köszönhetően rekonstruálni tudjuk azt a környezetet, melyben elődeink éltek. Azok viszont nem élveznek védelmet, melyeket azóta már teljesen megváltoztattak, vagy nem lehet megmenteni. Ezeket dokumentálni kell, jelentős részüket meg kell őrizni. Az 1800-1914 között keletkezett épített örökség csak viszonylag számít réginek, így több kritérium alapján döntenek el, hogy védelmet kaphat-e. A világháborúval kapcsolatos emlékek fontosak, de csak egy részüket lehet műemléknek nyilvánítani,

A Történelmi Emlékművek Országos Bizottsága határozza meg, hogy ezek közül melyek felelnek meg a kritériumoknak. Ezeket pedig a városházától, kulturális igazgatóságoktól lehet kikérni főként a megye székhelyén. Amennyiben a környékünkön van meghatározott örökségvédelmi terület, vagy épület, annak körzetében nem végezhetünk olyan tevékenységet, ami veszélyezteti ezek állapotát. Ennek jog szerint városban 100 méter a hatóterülete, míg vidéken 200 méter, településeken kívül pedig 500 méter. A tulajdonos kötelessége, hogy fenntartsa a műemlékvédelmi

területet és egyeztessen, amennyiben beavatkozásokra készül ott. A polgármesteri hivatal kötelessége ellenőrizni a jóváhagyásokat, a sürgős építési engedélyek kiadása, vagy éppen régészeti munkálatok kezdeményezése. Az ő feladata az is, hogy tűz megelőzést kezdeményezzen, vagy baj esetén oltást szervezzon ilyen területeken (Oberlander-Tárnoveanu 2002, 9-17). Mindez a 19. században sajnos nem volt ennyire leszabályozva, és a helyreállításokat meglehetősen szabad gondolkozással végezték. Ezt láthatjuk a vajdahunyadi vár esetében is, ahol a 19. századi újításról úgy emlékeznek meg: *„Kivetkőztették a vajda-hunyadi várat minden történeti műbeccsel bíró eredetiségéből, lábbal tapodtatok minden műízlést, tartsátok szerencséteknek, ha a nemzet neveiteket elfeledheti!”*. Ez a vélemény jól rámutat arra, hogy a korszerűsítés nem sikerült az elképzeltek szerint, éppen ezért Steindl Imre és Piacsek Gyula megjegyzése igen találó az akkori helyzetre (Lupescu 2004).

Az ekkor újjáépített műemlékek így inkább lesznek 19. századiak, mintsem régebbiek, mivel a kor stílusát hordozzák magukon, akkor is, ha az épület maga régebbi (Lővei 2014, 42). Ma már próbálnak a szakemberek sokkal helyénvalóbban dönteni hasonló helyzetben. Sok esetben viszont nem elég csak megállapítani melyek számítanak műemléknek, de problémát tud okozni a telkek egyben tartása, a nyílászárók megtartása, a restaurálás. Annak tudatában kell hasonló munkának neki-fogni, hogy tudjuk, szükséges a szakmai útmutatás kérése, és a műemlék iránti tisztelet, vagyis annak megismerése és jellegzetességeinek megtartása. Így kulturális összefüggésében nem fog károsodni, anyagi értéke pedig nem csökkenne, hanem folyamatosan nőne (Somorjay 2013, 35-38). Szükséges, és fontos a régész, és művészettörténészek szakmai segítsége, hogy történelmi korszakoknak megfelelő munkát végezzünk. Amennyiben a rekonstrukció útját választjuk a lehetséges műemlék bemutatásaként, a legfontosabb kérdés az, hogy hogyan tesszük ezt meg. A Velencei Karta, a Világörökségi Egyezmény, és Narai dokumentum is egy alapot ad számunkra, de szükséges lesz egy olyan összetett munkára amit kutató-építész-régész közösen tud csak létrehozni. Ez egyfajta interdiszciplináris kutatást jelent a hitelesség jegyében. Ha nem így járnánk el a kész épület kérdéseket vetne fel, és vitákat okozna a szakmabeliek között, ráadásul helye sem lesz a műemlékek között. Ezt a fajta bemutatást mindig igény hívja elő, és nem minden esetben a szakma részéről. Ez viszont nem jelenti azt, hogy ne lenne kutatási szerepe, ezért a részleges rekonstrukció tudományos alapja nem különbözik a restaurálás során használatos kiegészítésektől. Építészeti szempontból viszont már igen, így jelentős része ennek a munká-

nak ilyen munkának számít. A romok esetében több esetben a hiányos részeket csak 3Ds grafikával próbálják szemléltetni, nem feltétlenül tényleges rekonstrukcióval, így a bemutatás kevesebb szakembert vesz igénybe (Zsembéri 2016, 101-104, Karták Könyve). Ehhez jön még azon tény, hogy a rekonstrukcióról kialakult kép is folyamatosan változott az idők folyamán, és a szakmai vélemények is eltérnek egymástól, éppen ezért hitelesen, és jól rekonstruálni nagyon nehéz.

Bár bonyolultnak tűnik, de célja, hogy kulturális örökségünket megőrizzük, és életüket meghosszabbítsuk, vagy akár társadalmunk életének szerves részévé tegyük. Sokkal könnyebb meglévő épületeinket megvédeni, mint holt műemlékeinket, így ha még időben döntünk sorsukról, konzerválásnak köszönhetően meg tudjuk őrizni jelenlegi állapotukat. Ennek az a pozitívuma, hogy jobban képesek leszünk megérteni a romokat, viszont csak egy torzított képet fogunk kapni róluk. Éppen ezért a legjobb megoldás a helyreállítás lenne, ami korhűséget adna, de mindezek mellett meg kellene feleljen a műemlékvédelmi szempontoknak. Ez pedig gondos kutatást feltételez, amely idő és pénz befektetését vonja maga után. Szükséges a mester, építőműhely, külföldi analógiák, az épület állagának, adottságainak, és anyagminőségének ismerete. Ha erre mind tudjuk a választ, akkor lehet beszélni helyreállításról, mely régészeti feltárással kezdődik. A munkálatok folytatása során minél inkább törekednünk kell a korhű megoldásokra, hiszen ez fogja hitelessé tenni azt, mely fontos tényező, amennyiben az épületet használatba vesszük utána, erre pozitív példa Magyarország területén a diósgyörgyi vár, vagy bükszentléleki pálos kolostor.

Ha viszont nem marad elég alapanyag a régi épületből, csupán falcsontokból hiteles helyreállítást nem lehet készíteni, mivel túl kevés a, támpontunk hozzá. Viszont romos épületeinket is tudjuk használni régészeti park, vagy akár szabad téri színpad részeként is (Beck-Sedlmayr 2000, 1-6). Régen holtnak gondolták műemlékeinket, hasznosításuk nem minden esetben volt opció, éppen ezért alapelvek sem alakultak ki (Sedlmayr 2000, 12). A mai társadalom kezd rájönni, hogy az épített örökség szakszerű helyreállítása azok hasznosítása nem zárja ki egymást. Köztudott például, hogy a bonchidai kastély esetében a szakmai tevékenységet segíti az évente megrendezett Electric Castle, ami pozitív képet ad arról, hogyan lehet értékesíteni műemlékeinket. Nem szükségszerű műemlékeink passzív megtartása, aktív módon is hasznosítani tudjuk, és élményeket biztosíthatunk velük (Beck-Sedlmayr 2000, 1-6), csak úgy mind a kastély esetében, ahol a zenei fesztivál bevételéből számos munkálatot, és szakmai tábor tudnak biztosítani a szervezők, így a népszerűsítés mellett

anyagi segítséget is jelent. Sőt, a mai műemlékvédelem egyik alapelve, hogy ne muzealizálódjanak épületeink, hanem aktív használtban legyenek, ezzel pedig megváltozna az emlék-érték és a jelen-érték helyes aránya. Ha mindenki egy egységes gyakorlatot alkalmazna, és elfogadott lenne közös alapok lefektetése, minőségi javulást lehetne elérni műemlék épületeinknél, ezzel együtt pedig udvarházainknál is. Az emlékek így megélhetőbbek lennének, ezzel pedig fontossá válnának a mai ember számára is, és értéket képviselnének. 2003-2004-ig több javaslatot is tettek ebben az ügyben, mint többek között, hogy növelni kellene a közösség akaratát ilyen téren, megőrizni az egyediséget, és tipikusságot egyes településeken. Ezt a célt szolgálta a 2005-ben létrehozott Faro egyezmény, ami mindenkire nézve jogokat, és szabályokat fogalmaz meg, ami kulturális örökségeinknek kedvezne, és olyan előnyöket is tartalmaz, amelyekkel a kulturális tőkét ki tudjuk aknázni ezen épületekből. Ezt a kezdeményezést az UNESCO Világörökségi Bizottsága is támogatja (Simon 2010). Megismerni régi építéstechnikákat, és alkalmazni a helyreállítások során, így nem fog kitűnni a településszerkezetből, mégis nőne fontosságuk. Ez pedig nem csak anyagi érték lenne, hanem eszmei és szellemi is (Somorjay 2013,33-36).

A helyreállítási munkálatok, rekonstrukciók hatalmas munkát jelentenek, így a teljes rehabilitáció sok esetben nem valósul meg a gyakorlatban. Gyakoribb a homlokzatok javítása, tető javítás, és csakis vészhelyzet esetén avatkoznak közbe. Ezt többnyire a tulaj kezdeményezi, vagy pénzügyi kimutatással, vagy versenyen alapulóval, amit alapítvány irányít, és behatárolja a javítás idejét, ez az önköltséget is növeli. Olyan eset is van, amikor helyi önkormányzat támogatja ezen épületek helyrehozatalát, vagy épp kötelezi, hogy figyelembe vegyék a tulajdonosok amennyiben műemlék épületet birtokolnak, mindkét esetre példa Kolozsvár. Itt a Bánffy palota korszerűsítése történt önkormányzati segítséggel, de 2004-es műemlékek jegyzékében fel van tüntetve az is, hogy a tulajdonosoknak jogi kötelessége védeni épületeiket (Pap 2020, Műemlék jegyzék 2004). Ez a tulaj számára nem kis gondot szokott okozni, de a befektetése többszörösen megtérül, ha az adott épületben aktív programokat szervez, ezt pedig javítások kell, megelőzzék, úgy a biztonság, mind a műemlék állapota miatt.

Fontossá fog válni a páratartalom, a nedves foltokat cementhabarccsal szokták kijavítani, míg a homlokzatokat fehéríteni, és a repedéseket mészhabarccsal dolgozzák ki. A díszek külön restaurálásra szorulnak, ami műemlékvédelmi képzést igényel. Amennyiben szeretnénk, hogy épületünk a mai elvárásoknak is megfeleljen,

a mosdók, fürdők hiánya problémát okozhat. Erre két megoldást lehet javasolni: vagy precízen beépíteni valamilyen módon az ingatlanba, vagy annak közelében létrehozni. Ezen problémák megoldása után akár a turizmus szerves részét is képezhetik műemlék épületeink, hiszen hálósobákat könnyű létrehozni. Nagyobb területeken, mint például a pince helységen éttermek, étkezők, de akár boltok is kialakíthatók (Patrimoniu). Sok szakember szerint a falvak jövője a hagyományos építészet megőrzésében rejlik. Ezzel a meglévő faluképet megtartanák, de értékeik és hagyományaik is megmaradnának, bemutathatóvá tenné őket faluturizmus terén is (Tőke –Szegedi 2009, 158).

És mi lenne bemutatásra méltóbb mint a falvakban található udvarházaink és kúriáink? Ezen épületek nem kapnak akkora figyelmet, mint kastélyaink, váraink, de jelentőségük hatalmas a rurális zónákban. Mi sem bizonyítja jobban, mint a kászon-impéri Balázs kúria, amelyet múzeumként is használ a közösség, éppen ezért a kúria homlokzatának javítására 2012-ben is támogatást kértek, ahogyan a csikszentsimoni Endres Miklós kúria restaurálására is, ahol jelenleg óvoda működik (Műemlékvédelem 2014,14-15) Összeírásaikra kísérlet több területen is volt már, de összefogó munkák nem keletkeztek. Pozitív példaként hoznám fel Bihar megyét, ahol Hajdú-Bihar megyét és Békés megyét is figyelembe véve összeírásra kerültek a régi terület udvarházai, amiből kiderül, hogy csak itt összesen 219 udvarház volt, amiből ma 121 ma is megnézhető, de 98 elpusztult. Ezekről adatlapos munka született, amelyeket digitalizáltak, és kutatásukat elvégezték. Ennek eredményeképpen kijelentették, hogy megyei lista addig nem volt, és az épületek hatvan százaléka ezelőtt még sehol sem volt feltüntetve, így sok esetben beazonosításuk is nehéz volt. A kataszteri és katonai térképekre viszont lehetett támaszkodni. Nem volt, és nem is lehetett célja a kastélyok és udvarházak alaprajzainak elkészítése, hiszen sok esetben vázlat sem volt róluk, de GPS koordinátákkal rögzítették helyüket (Virág 2009, 114-115). Bár nem ilyen impozáns példa, de szintén pozitív eredménnyel zárult Csáki Árpád és Nyárádi Zsolt közös munkája, ahol egy nemesi udvarházat azonosítottak, és kutatási eredményként korhűen ábrázolták is a már eltűnt bethlenfalvi kúriát (Csáki-Nyárádi 2019, 16-25).

Éppen ezek a példák mutatják, hogy kitartó munkával komoly eredmények érhetőek el a téma kutatói számára, ezzel pedig közelebb kerülnénk településeink történetéhez, de ezen udvarházakat, kúriákat, kastélyokat akár a turisztikailag is értékesíthetnénk, ha helyesen használjuk tudásunk, és helyreállítjuk őket. Szükséges

az, hogy Hargita megye, és Székelyföld esetében is szülessen egy összeírás ezen épületekről, amelyből kiderülne, hogy hány épült meg, és mennyi az, amit ma is megtekinthetünk ebből. Szerencsére egyre többen kutatják ezen témát, mind például Botár István, Nyárádi Zsolt, vagy Benkő Elek is foglalkozott kúriák, udvarházak, és nemesi birtokok kérdésével, összesítő munka jelenleg még nem áll rendelkezésünkre, így még sok munka vár a szakemberekre ezen kérdésben is. A legtöbb udvarház esetében megfigyelhető, hogy kegyúri templom közvetlen közelében épült (Bakonyi 2009, 84), így topográfiai térképek tanulmányozása kiindulási pontnak megfelelne, de ezt követnie kellene teljesen történeti kutatás és régészeti elemzés, majd építészeti- és restaurátori munka is, ahogyan a fentiekben elemeztük. Ezzel pedig nem csak épületeinket mentenék meg, de nagyon sokat segítené településeink történetében is, hiszen ezen házak árulkodó jeleket hordoznak magukon a történelmi múltról, a főemberek gondolkozásmódjáról, ízléséről, kapcsolatairól, és családjuk történetéről is (Benkő 2009, 219-249). Fekete Pál a turizmusra alapozva próbál megmenti hasonló épületeket, s reméljük e kezdeményezésnek lesznek még pártfogói, és egyre több épített örökségünk menekül meg a lebontástól vagy omlástól (Tőke–Szegedi 2009, 164). Hiszen várainkhoz hasonlóan e kisebb épületek is magukon hordozzák a kor jellegzetességeit, településük történetének fontos részét képezik, nem elhanyagolható az sem, hogy tökéletes lehetőség rejlik bennük a faluturizmus fellendítésére, és Székelyföld jobb megismertetésére.

Összefoglaló

Összességében láthatjuk, hogy örökségünk védelme, egy összetett fogalom, ami nem csak jogokat, de köteleességeket is takar. Nem kis anyagi részt követel, hogy szabályosan végezzük, de a jogi szabályozások, vagy azok hiánya sem könnyíti meg. Sok esetben a probléma már akkor elkezdődik, amikor a dokumentumokat tisztázni kell, hiszen sok tulajdonjogi, és visszaigénylési per zajlik, vagy zajlott az elmúlt időszakban. Nem beszélve arról, hogy palotáinkkal, és kúriáinkkal nagyobb földbirtok is járt, ezeket pedig ritkán szolgáltatják vissza jelenlegi tulajdonosuknak, így az épület fenntartásra nehezekebb lesz. Nem is szólván arról, hogy míg a dokumentációkat elrendezzük mennyi időbe, pénzbe, és energiába kerülhet, ami nem minden esetben ér pozitív véget. Sok eset van, amikor bár van törvénykezés, van minisztérium, még is kevés a szakember, és a szakbizottság, így a rendszer nem mindig működhet jól, ilyen esetben pedig a kezdeményezések is abbamaradnak, és az

épületek ott fognak állni, folyamatosan romló állapotban. Így magukon a műemléki listákon sem minden esetben derül ki, hogy műemlékeink össze dőltek-e már, vagy még láthatjuk őket. (Szántai 2016).

Ennek ellenére vannak olyan kezdeményezések, amelyekről példát vehetünk, ahol ezen épületeknek helyrehozási útját végig járták, és szakszerű munkával „újra élesztették” műemlékeinket, és akár az adott közösségben aktív szerepet is kaphattak ezen épületek. Ilyen példa a marosszentgyörgyi Máriaffi-kastély, ahol turisztikai-kulturális központ létesült, amit az önkormányzat, európai uniós segítséggel nem csak helyre hozott, de korhű bútorokkal is tervezik a berendezését (Menyhárt 2020). Olyanról is lehet tudni, ahol a munkálatok nehézségekbe ütköztek, de az akarat megvan a helyreállításra, mint például a csíkszentimrei Henter-kúriát, ahol bár régészeti kutatás volt, és be is került Botár István tanulmányában, ezen ásatás eredményei (Botár 2013, 13-14), de a tervezett restaurálási munkák sajnos annak ellenére elakadtak, hogy 2020-ra be kellett volna, befejeződjének. Reméljük e történet is pozitívan fog végződni, hiszen a munkálatok folytatódnak annak ellenére is, hogy váratlan nehézségekbe ütköztek ezen út során (Kovács 2019). Sajnos a negatív példa viszont több van, ami arra utal, hogy még számos udvarház, és kúria vár arra a lehetőségre, hogy újra hasznos, és aktív „tagja” legyen társadalmunknak. Benkő Elek munkái során három nemesi család történeti áttekintésével 4 keresztúrfalvi udvarház, és egy Keresztúr városi nemesi ház nyomára lelt rá (Benkő-Székely 2008, 109). Hasonló módon vizsgálat alatt van jelenleg is a bögözi udvarházak helyzete, ahol a falu határában egy adott időben két udvarház, vagyis két nemesi család birtoka is volt (Nyárádi-Barabás 2019) Ez a számok is jól mutatja, hogy székelyföldi térségben még sok meglepetést tartogathat számunka a nemesi családok tanulmányozása, és régi lakhelyeik felkutatása. Ugyanakkor rá világít arra is, hogy ezen épített örökség bár nem mindig voltak előtérben, és nem minden esetben vigyáztak rájuk, még van esély azok megmentésére, amelyek fennmaradtak. Lehetőséget kell adnunk arra, hogy újra tündököljenek, akár múzeumok, szállók, történelmi látványosságok, vagy csak a mindennapos használat során.

Jelen tanulmánynak célja így tehát, hogy rávilágítson mennyire szükséges újr gondolnunk mi az, ami fontos számunka, és megőrizni azt az utókornak. Ezt pedig nem feltétlenül kell a hagyományos módon csinálnunk, vagyis múzeumi tárgyként kezelnünk épületeinket, bár az épület megóvása szempontjából az is helyes útnak bizonyult. De az sem jelent problémát, ha nem ezt az utat válasszuk, amennyiben új

identitást kap műemlék épületünk, de ezt okosan és jól kell, csináljuk ahhoz, hogy valóban értéket őrizzünk és hozzunk létre. Így nem csak beépíthető a falu turizmusba, de akár a falu ékessége is lehet a ma romos állapotban lévő udvarházaink maradványa, mivel bemutatható, de egyben aktív módon meg is élhető a kor jellegzetessége, ha élményeket is kínálunk mellé. Ezzel pedig nem csökkentjük jelentőségét, hanem adunk neki újakat, megszerettetve az emberekkel a műemlékeket, az adott kort és a történelmet. Kitudja, ezen út lesz az, ami megmentheti sok műemlékünket a rommá válástól, és ezt mind úgy, hogy közben mai társadalmunk hasznos részévé válik, az által, hogy mi emberek, újra funkciót adunk számukra.¹

Szakirodalom

- Bakonyi Regina (2009): Egy késő középkori udvarház Disznajón. In. Colligate Fragmenta! Örökségvédelem Erdélyben, Örökségvédelmi Konferencia, Budapest, ELTE 2008, ELTE BTK Művészettörténet Intézeti Képviselő, Budapest, 2009, 80-87.
- Beck Zsuzsanna – Sedlmayr János (2000): Holt Műemlékeink helyreállítása, és felhasználása. In. Műemlékvédelem, XLIV. évf. 2000, 1. szám, 1-6.
- Benkő Elek (2009): Nemesség, és nemesi reprezentáció a középkori Székelyföldön, In. Csíki Székely Múzeum évkönyve 219-249, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2009.
- Benkő Elek – Székely Attila (2008): Középkori udvarház és nemesség a Székelyföldön, Nap kiadó, 2008.
- Boér Hunor (2009): A Székely Nemzeti Múzeum az erdélyi örökségvédelem történetében, 1875-1977, In. Colligate Fragmenta! Örökségvédelem Erdélyben, Örökségvédelmi Konferencia, Budapest, ELTE 2008, ELTE BTK Művészettörténet Intézeti Képviselő, Budapest, 2009, 37-46.
- Botár István (2013): Középkori udvarházak Csíkban, I. kutatási helyzetképe, 9-59. In. Csíki Székely Múzeum évkönyve, Csíkszereda, 2013.

¹ Ez a munka pénzügyi támogatást kapott a „Minőségi és innovatív, a munkaerőpiac szempontjából releváns doktori és posztdoktori kutatások” projekt keretében: POCU / 380/6/13/124146, az Európai Szociális Alap társfinanszírozta projekt a Humán Tőke 2014–2020 operatív programon keresztül.

- Csáki Árpád – Nyárádi Zsolt (2019): Nemesi udvarház Bethlenfalván, In. *Lustra*, 2019, VI. évfolyam, 16-25.
- Diószegi László (2009): Kinek az öröksége? Eredmények, és nehézségek a határainkon túli örökségvédelemben. In. *Colligate Fragmenta! Örökségvédelem Erdélyben*, Örökségvédelmi Konferencia, Budapest, ELTE 2008, ELTE BTK Művészettörténet Intézeti Képviselő, Budapest, 2009, 28-37.
- Emödi Tamás (2008): Műemlék kutatások támogatása Erdélyben, In. *Műemlékvédelem*, LII, 2008/1, 16-20.
- Entz Géza Antal (2016): Műemlékvédelmi topográfia kutatása Erdélyben, és Nyugat Európában, *Testimoni Litterarum*, Tanulmányok Jakó Zsigmond Tiszteletére, Szerk. Dáné Veronka, Kolozsvár, 2016, Internetes hozzáférés, utoljára megtekintve 2020.09.29: http://real.mtak.hu/41780/1/EntzG_JakoEkv_u.pdf
- Jakab Hanga (2018): Patthelyzet Verespatakon: az ellenállás győzött, a szembenállás maradt, Online hozzáférése, utoljára megtekintve 2020.09.30: <https://atlatszo.ro/tamogatasok/befektetesek/patthelyzet-verespatakon-az-ellenallas-gyozott-a-szembenallas-maradt/>
- Karták könyve (2011): fiCOMOS Magyar Nemzeti Bizottság: Karták könyve, 2. bővített kiadás, Budapest, 2011.
- Kovács Attila (2019): Végre lett kivitelezője, de többlet költséggel fog járni a Henter-kúria helyreállítása, Székelyhon, online megtekintés utoljára 2020.10.02: <https://szekelyhon.ro/aktualis/veg-re-lett-kivitelez-o-de-tobb-let-kolt-seggel-fog-jar-ni-a-henter-kuria-hely-re-allitasa>
- Lángi József (2009): Egy restaurátori szempontok szerint végzett felmérő program eredményei Erdélyben. In. *Colligate Fragmenta! Örökségvédelem Erdélyben*, Örökségvédelmi Konferencia, Budapest, ELTE 2008, ELTE BTK Művészettörténet Intézeti Képviselő, Budapest, 2009, 185-194.
- Lővei Pál (2014): „Konzerválni és nem restaurálni”, A műemlékvédelem elvei, régebbi, és újabb törekvései 4Műemlékvédelem, LVIII, 41-50.
- Lupescu Radu (2004): Vajdahunyad, és a vár kutatástörténete (19-20. század). 2004. Online forrás, felkeresve utoljára: 2020.09.30: <http://epa.niif.hu/00400/00458/00079/2004honap7cikk669.htm>

- Mezős Tamás (2001): Műemlékvédelem, Jegyzet, és ábraanyag az Építészmérnöki Kar IV. éves nappali tagozatos hallgatói számára, Budapest, 2001.
- Menyhárt Csongor (2020): Turisztikai-kulturális központ lesz a marosszentgyörgyi Máriaffi-kastély. In Népújság, 2020.06.22. Online megtekintése, utoljára megnézve 2020.09.30 <https://www.e-nepujas.ro/articles/turisztikai-kulturalis-kozpont-lesz>
- Műemlék jegyzék (2004): A kolozsvári műemlékek jegyzéke, Online formátum, utoljára megnézve 2020.09.30. https://www.klmt.ro/upload/Kolozsvari_muemlekek.pdf
- Műemlékvédelem (2014): Műemlékvédelem Erdélyben VI, Műemlékvédelmi Programok Hargita megyében, Szováta 2014.
- Nyárádi Zsolt – Barabás Dóra (2019): Egy késő középkori udvarház nyomában 4-10, In. Lustra VI. évfolyam, 2019.
- Oberlander-Târnoaveanu Irina (2002): Un viitor pentru trecut, Ghid de bună practică pentru păstrarea patrimoniului cultural, cIMeC, 2002, 9-17.
- Pap Melinda (2020): Visszanyerte régi pompáját a kolozsvári Bánffy palota főtéri homlokzata. In. Krónika. 2020. augusztus 27. Online formátum, utoljára megnézve 2020.09.30. <https://kronikaonline.ro/erdelyi-hirek/visszanyerte-regi-pompajat-a-kolozsvari-banffy-palota-foteri-homlokzata>
- Patrimoniul Programul Patrimoniului-Transilvania Trust. Online felület, utoljára látogatva 2020.09.29: <http://www.transylvaniatrust.ro/ro/harta-turistica/programul-de-protectie-a-patrimoniului/>
- Szántai János (2016): Elfelejtett műemlékek, fejetlen közigazgatás- Interjú Guttmann Szabolccsal, Főtér, 2016, április 12. Online forrás, utoljára megtekintve, 2020.09. 30: https://foter.ro/cikk/20160411_elfelejtett_muemlekek_fejetlen_kozigazgatas_interju/
- Sedlmayr János (2000): „Holt” műemlékeink felhasználásáról ma, In. A magyar műemlékvédelem közéleti folyóirata, XLIV, évf. 1. szám, 2000, 6-13.
- Sebestyén József (2009): ”Idővel palotáink, házak, erős várak, városok elromlanak”. In. Colligate Fragmenta! Örökségvédelem Erdélyben, Örökségvédelmi Konferencia, Budapest, ELTE 2008, ELTE BTK Művészettörténet Intézeti Képviselő, Budapest, 2009, 20-28.
- Sebestyén József (2008): A határon túli épített örökség határokon átívelő védelméért (1990-2007). In. Műemlékvédelem, 52 évf., 1. szám, 2008, 1-15.

- Simon László (2010): Az örökségvédelem gazdasági hatásai. In. *Korunk* 54. évf. 4. sz. 2010 Online forrás, utoljára megtekintve 2020.09.30: <http://epa.oszk.hu/00300/00381/00147/lSimon.htm>
- Soós Zoltán (2009): Erdély kulturális öröksége. A Maros Megyei Múzeum szerepe, kutatásai, és tárgyi hagyatéke. In. *Colligate Fragmenta! Örökségvédelem Erdélyben, Örökségvédelmi Konferencia, Budapest, ELTE 2008, ELTE BTK Művészettörténet Intézeti Képviselő, Budapest, 2009*, 46-56.
- Somorjay Sélysette (2013): A műemlékvédelmi alapelvek érvényesítése a hatósági eljárásban, In. *Műemlékvédelem*, 2013, 57. évfolyam, 1-6. szám, 35-38.
- Tőke Márta – Szegedi Gabriella (2009): A Vécke-völgy falvainak építészeti öröksége 158-165. In. *Colligate Fragmenta! Örökségvédelem Erdélyben, Örökségvédelmi Konferencia, Budapest, ELTE 2008, ELTE BTK Művészettörténet Intézeti Képviselő, Budapest, 2009*. 158-165.
- Virág Zsolt (2009): A partiumi Bihar megye kastély- és kúriaállományának inventarizációja. In. *Colligate Fragmenta! Örökségvédelem Erdélyben, Örökségvédelmi Konferencia, Budapest, ELTE 2008, ELTE BTK Művészettörténet Intézeti Képviselő, Budapest, 2009*, 113-120.
- Zsemberi Ákos (2016): Megáll, ott ahol a hipotézis megáll? A rekonstrukció a kortárs hazai műemlékvédelemben, In. *Műemlékvédelem*, 1-2. szám, LX, évf., 2016, 101-106.

Videók

- Ardealtv Ardealtv interjú Pánczél Szilamérrel. Online megtekintése utoljára 2020. 09.30: http://ardealtv.ro/magyar-percek-cercetari-arheologice-la-brancovenesti-regeszeti-asatasok-marosvecsen/?fbclid=IwAR0wYXqXLzdHcLQg1p5dmJnoTqB6QhbuT_W86maPsm96PX9bDFs96fnRBc

Abstract

This study is about something as essential as protecting our monuments and preserving our built heritage. It is our job to maintain and restore all the buildings entrusted to us for the next generation. Unfortunately we cannot show building that have been already demolished in their full beauty, we can only reconstruct them in some form. But those that are still standing, whether in a dilapidated state or deserted, or they are still in use, we can still try to defend them so that our it can become a jewel to our society, and we can set a good example

